

CAPUT VII.

De Moribus Ecclesiae catholicae, item De Moribus Manichaeorum libri duo.

I. JAM baptizatus autem cum Romae essem, nec ferre tacitus possem Manichaeorum jactantiam de falsa et fallaci continentia vel abstinentia, qua se ad imperitos decipientes, veris Christianis, quibus comparandi non sunt, insuper praeferunt, scripsi duos libros, unum *de Moribus Ecclesiae Catholicae*: alterum *de Moribus Manichaeorum*.

II. In eo igitur qui est de Moribus Ecclesiae Catholicae, ubi posui testimonium, in quo legitur: « Propter te afficimur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis¹: » mendositas nostri codicis me fefellit minus memorem Scripturarum, in quibus nondum assuetus eram. Nam ejusdem interpretationis alii codices non habent, *Propter te afficimur*: sed, *Propter te morte afficimur* quod uno verbo alii dixerunt, *mortificamur*. Hoc esse verius Graeci libri indicant, ex qua lingua in Latinam secundum Septuaginta interpretes, veterum divinarum Scripturarum est facta translatio: et tamen secundum haec verba, id est *Propter te afficimur*, multa disputans dixi quae in ipsis rebus non tanquam falsa improbo: verumtamen convenientiam Scripturarum veterum et novarum, quam demonstrare cupiebam, ex his duntaxat verbis non utique demonstravi: unde autem mihi error obrepserit, dixi:

¹ Psal. XLIII, 22, et Rom. VIII, 36.

ex aliis vero testimoniis eandem convenientiam sufficienter ostendi.

III. Similiter et paulo post testimonium posui de libro Sapientiae, secundum codicem nostrum, in quo scriptum erat: « Sobrietatem enim sapientia docet, et justitiam, » et virtutem¹. » Et secundum haec verba disserui res quidem veras, sed ex occasione mendositatis inventas. Quid enim verius, quam quod sapientia doceat veritatem contemplationis, quam nomine sobrietatis significatam putavi: et actionis probitatem, quam per duo alia intelligi volui, per justitiam atque virtutem? cum codices ejusdem interpretationis veriores habeant, *sobrietatem enim et sapientiam docet, et justitiam et virtutem*. His enim nominibus Latinus interpret quatuor illas virtutes, quae maxime in ore philosophorum esse assolent, nominavit, sobrietatem appellans temperantiam, prudentiae imponens nomen sapientiam, fortitudinem vero virtutis vocabulo enuntians, solam justitiam suo nomine interpretatus est. Has autem quatuor virtutes in eodem libro Sapientiae suis nominibus appellatas, sicut a Graecis vocantur, longe postea reperimus in codicibus Graecis. Item quod posui de libro Salomonis: « Vanitas vanitatum, dicit Ecclesiastes², » in multis quidem codicibus legi, sed hoc Graecus non habet: habet autem: « Vanitas vanitatum: » quod postea vidi; et inveni eos Latinos esse veriores, qui habent *vanitatum*, non *vanitantium*. Ex occasione tamen hujus mendositatis quaecumque disserui vera esse ipsis rebus apparet.

IV. Quod autem dixi, *Eum ipsum quem cognoscere volumus, hoc est, Deum, prius plena charitate diligamus*, melius diceretur sincera quam plena; ne forte putaretur, charitatem Dei non futuram esse majorem, quando

¹ Sap. VIII, 7. — ² Eccle. I, 2.

videbimus facie ad faciem. Sic itaque hoc accipiatur : tanquam plena dicta sit, qua major esse non possit, quandiu ambulamus per fidem. Erit enim plenior, imo plenissima, sed per speciem. Item quod dixi de iis qui subveniunt indigentibus, quia *miseri cordes vocantur, etiam si sapientes usque adeo sint, ut jam nullo animi dolore turbentur* : non sic accipiendum est tanquam definiarim, in hac vita esse tales sapientes ; non enim dixi, cum sint ; sed dixi, *etiam si sint*.

V. Alio loco ubi dixi : « *Jamvero cum hæc humana dilectio inhærentem uberibus tuis nutriverit et roboraverit animum, sequendo Deo factum idoneum, ubi ejus majestas ex tanta parte, quanta homini dum terræ hujus inhabitator est sufficit, aperire se cœperit, tantus charitatis ardor innascitur et tantum divini amoris consurgit incendium, ut exustis omnibus vitiis, et homine sanctificato atque purgato, satis appareat quam divine dictum sit, « Ego sum » ignis consumens¹ : » possunt putare Pelagiani istam perfectionem in hac mortali vita me dixisse posse contingere. Sed non hoc putent, ardor quippe charitatis sequendo Deo factus idoneus, et tam magnus ut vitia cuncta consumat, in hac vita nasci et crescere potest : perficere vero propter quod nascitur, ut nullum insit homini vitium, non consequenter hîc potest : quamvis tanta ista res eodem ardore charitatis perficiatur, ubi perfici et quando perfici potest : ut quemadmodum lavacrum regenerationis purgat a reatu omnium peccatorum, quæ humana traxit nativitas, et contraxit iniquitas : ita illa perfectio purget ab omni labe vitiorum, sine quibus humana esse non potest in hoc sæculo infirmita. Sicut accipiendum est etiam quod ait Apostolus : « Christus dilexit*

¹ Deut. iv, 24, et Hebr. xii, 29.

» Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, mundans eam » lavacro aquæ in verbo, ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid » hujusmodi¹. » Hic est enim lavacrum aquæ in verbo, quo mundatur Ecclesia. Sed cum tota dicat quandiu hîc est : « Dimitte nobis debita nostra² : » non utique hîc est sine macula et ruga, aut aliquid ejusmodi : ex eo tamen quod hîc accipit, ad illam gloriam, quæ hîc non est, perfectionemque perducitur.

VI. In alio libro cujus est titulus *de Moribus Manichæorum*, illud quod dixi, *Dei bonitas omnia deficientia sic ordinat, ut ibi sint ubi congruentissime possint esse, donec ordinatis motibus ad id recurrant unde defecerunt*, non sic accipiendum est, tanquam *omnino* recurrant ad id unde defecerunt, sicut Origeni visum¹ ad hoc sed ea omnia quæ recurrunt. Non enim recipiuntur Deum a quo defecerunt, qui sempiterno igne² hominibus quamvis omnia deficientia sic ordinentur, ut hîc liber congruentissime possint esse : quia et illi qui³ defecerunt, congruentissime in poena sunt. Alio loco *scripsisse*, inquam, *de scarabæis dubitat, quin in pilam rotundato ab his atque obruto exitum* cum hoc utrum verum sit, multi dubitent, multi neque diverint quidem. Hoc Opus sic incipit : *In aliis libris satis opinor egisse nos.*

¹ Ephes. v, 25-27. — ² Math. vi, 12.

CAPUT VIII.

De Animæ quantitate liber unus.

I. In eadem urbe scripsi dialogum, in quo de anima multa quærentur ac disseruntur, id est, unde sit, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit. Sed quoniam quanta sit, diligentissime ac subtilissime disputatum est, ut eam, si possemus, ostenderemus corporalis quantitatis esse, et tamen magnum aliquid esse, ex hac una intentione totus liber nomen accepit ut appellaretur, *de perenni quantitate*. In quo libro illud quod dixi, *omnes artes antequam attulisse mihi videri: nec aliud quiddam quod discitur discere, quam reminisci* ignis coacti, non sic accipiendum est, quasi ex hoc appingatur, animam vel hic in alio corpore, vel alibi, corpore, siue extra corpus, aliquando vixisse¹: quæ interrogata respondet, cum hic non didicerit, in alia vita ante didicisse. Fieri enim potest, sicut jam in hoc Opere supra diximus, ut hoc ideo possit, quia natura intelligibilis est, et connectitur non solum intelligibilibus, verumetiam immutabilibus rebus, eo ordine facta, ut cum se ad eas res movet quibus connexa est, vel ad se ipsam, in quantum eas videt, in tantum de his vera respondeat. Nec sane omnes artes eo modo secum attulit, ac secum habet. Nam de artibus quæ ad sensus corporis pertinent, sicut multa medicinæ, si-

¹ Lib. xii de Trinit. c. 15.

cut astrologiæ omnia, nisi quod hic didicerit, non potest dicere. Ea vero quæ sola intelligentia capit, propter id quod dixi, cum vel a se ipsa, vel ab alio fuerit bene interrogata, et recordata respondet.

III. Alio loco, *Vellem*, inquam, *hinc plura dicere, ac me ipsum constringere, dum quasi tibi præcipio, ut nihil aliud agerem quam redderem mihi, cui me maxime debeo*. Ubi videor dicere potius debuisse, redderem Deo, cui me maxime debeo. Sed quoniam prius sibi ipse homo reddendus est, ut illic quasi gradu facto inde surgat atque attollatur ad Deum, sicut filius ille minor prius reversus est ad semetipsum, et tunc ait: « Surgam, et ibo » ad patrem meum²; ideo sic sum loeutus. Denique mox addidi, *Atque ita fieri amicam mancipium Domino*. Quod ergo dixi, *cui me maxime debeo*, ad homines retuli: magis enim mihi me debeo, quam hominibus cæteris, quamvis Deo magis quam mihi. Hic liber sic incipit: *Quoniam video te abundare otio*.

CAPUT IX.

De Libero arbitrio libri tres.

Cum adhuc Romæ demoraremur, volumus disputando quærere, unde sit malum. Et modo disputavimus, ut si possemus, id quod de hac re divinæ auctoritati subditi credebamus, etiam ad intelligentiam nostram, quantum disserendo, opitulante Deo, agere possemus, ratio considerata et tractata perduceret. Et quoniam constitit inter nos, diligenter ratione discussa, malum non exortum nisi ex libero voluntatis arbitrio: tres libri,

² Luc. xv, 18.

quos eadem disputatio peperit, appellati sunt, de *Libero arbitrio*. Quorum secundum et tertium in Africa, jam etiam Hippone-regio Presbyter ordinatus, sicut tunc potui, terminavi.

II. In his libris ita multa disserta sunt, ut incidentes nonnullæ quæstiones, quas vel enodare non poteram, vel longam sermocinationem in præsentī requirebant, ita differrentur, ut ex utraque parte, vel ex omnibus earumdem quæstionum partibus, in quibus non apparebat quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ratiocinatio nostra concluderetur, ut quolibet eorum verum esset, laudandus crederetur, vel etiam ostenderetur Deus. Propter eos quippe disputatio illa suscepta est, qui negant, ex libero voluntatis arbitrio mali originem duci, et Deum, si ita est, creatorem omnium naturarum culpandum esse contendunt: eo modo volentes secundum suæ impietatis errorem (Manichæi enim sunt) immutabilem quamdam et Deo coæternam introducere mali naturam. De gratia vero Dei, qua suos electos sic prædestinavit, ut eorum, qui jam in eis utuntur libero arbitrio, ipse etiam præpareret voluntates, nihil in his libris disputatum est propter hoc proposita quæstione. Ubi autem incidit locus ut hujus gratiæ fieret commemoratio, transeunter commemorata est; non quasi inde ageretur, operosa ratiocinatione defensa. Aliud est enim quærere, unde sit malum, et aliud est quærere, unde redeatur ad pristinum, vel ad majus perveniatur bonum.

III. Quapropter novi hæretici Pelagiani, qui liberum sic asserunt voluntatis arbitrium, ut gratiæ Dei non relinquunt locum, quandoquidem eam secundum merita nostra dari asserunt, non se extollant, quasi eorum egerim causam: quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio, quæ illius disputationis causa possebat. Dixi

quippe in libro primo, malefacta justitiâ Dei vindicari. Et addidi: *Non enim juste vindicarentur, nisi fierent voluntate*. Item cum ipsam bonam voluntatem tam magnum bonum esse monstrarem, ut omnibus corporeis et externis bonis merito anteponeretur, dixi: *Vides igitur jam, ut existimo, in voluntate nostra esse constitutum, ut hoc vel fruamur vel careamus tanto et tam vero bono: quid enim tam in voluntate, quam ipsa voluntas sita est?* Et alio loco, *Quid ergo causa est, inquam, cur dubitandum putemus, etiam si nunquam ante sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem et beatam vitam, voluntate turpem et miseram mereri ac degere?* Item alio loco, *Ex quo conficitur, inquam, ut quisquis recte honesteque vult vivere, si id se velle præ fugacibus rebus velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei, quam ipsum velle, sit habere quod voluit.* Itemque alibi dixi: *Hoc enim æterna lex illa, ad cujus considerationem redire jam tempus est, incommutabili stabilitate firmavit, ut in voluntate meritum sit, in beatitudine autem et miseria præmium atque supplicium.* Et alio loco, *Quid, inquam, quisque sectandum et amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit.* Et in secundo libro, *Homo enim ipse, inquam, in quantum homo est, aliquod bonum est, quia recte vivere, cum vult, potest.* Et alio loco dixi, *recte fieri non posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio.* Et in libro tertio, *Quid opus est, inquam, quæri unde iste motus existat, quo voluntas avertitur ac incommutabili bono ad commutabile bonum; cum eum non nisi animi, et voluntarium, et ob hoc culpabilem esse fateamur: omnisque de hac re disciplina utilis ad id valeat, ut eo motu impro-*

bato atque cohibito voluntatem nostram ad perfruen-
 dum sempiterno bono, a lapsu temporalium conver-
 tamus? Et alio loco, Optime, inquam, de te veritas
 clamat. Non enim posses aliud sentire esse in potes-
 tate nostra, nisi quod, cum volumus, facimus. Qua-
 propter nihil tam in nostra potestate, quam ipsa vo-
 luntas, est. Ea enim prorsus nullo intervallo, mox
 ut volumus, præsto est. Item alio loco, Si enim tu
 laudaris, inquam, videndo quid facere debeas, cum
 id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis
 veritas; quanto magis ille, qui et velle præcepit, et
 posse præbuit, et non impune nolle permisit? Deinde
 subjunxi dicens: Si enim hoc debet quisque, quod ac-
 cepit, et sic homo factus est, ut necessario peccet,
 hoc debet ut peccet. Cum ergo peccat, quod debet,
 facit, quod si scelus est dicere; neminem natura sua
 cogit ut peccet. Et iterum, Quæ tandem esse poterit,
 inquam, ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim
 et ipsa voluntas est; et a radice ista voluntatis non
 receditur: aut non est voluntas; et peccatum nullum
 habet. Aut igitur voluntas est prima causa peccandi;
 aut nullum peccatum est prima causa peccandi: nec
 est cui recte imputetur peccatum nisi peccanti. Non
 ergo est cui recte imputetur nisi volenti. Et paulo
 post: Quis, inquam, peccat in eo, quod nullo modo
 caveri potest? Peccatur autem, caveri igitur potest.
 Quo testimonio meo in quodam libro tuo Pelagius est.
 Cui libro cum respondissem, titulum libri mei esse volui,
 de Natura et Gratia. *autem est dñi sicut sicut*
 IV. In his atque hujusmodi verbis meis, quia gratia
 Dei commemorata non est, de qua tunc non agebatur,
 putant Pelagiani, vel putare possunt, suam nos tenuisse
 sententiam. Sed frustra hoc putant. Voluntas quippe est

qua et peccatur; et recte vivitur: quod his verbis egi-
 mus. Voluntas ergo ipsa nisi Dei gratia liberetur a ser-
 vitute, qua facta est serva peccati, et ut vitia superet,
 adjuvetur; recte pieque vivi a mortalibus non potest.
 Et hoc divinum beneficium quod liberatur, nisi eam præ-
 veniret, jam meritis ejus daretur, et non esset gratia,
 quæ utique gratis datur. Quod in aliis opusculis nostris
 satis egimus, istos inimicos hujus gratiæ novos hæreti-
 cos refellentes; quamvis et in his libris, qui non contra
 illos omnino, quippe illi nondum erant, sed contra Ma-
 nichæos conscripti sunt de Libero Arbitrio; non omni-
 modo de ista Dei gratia reticimus, quam nefanda im-
 pietate conantur auferre. Diximus quippe in secundo
 libro, non solum magna, sed etiam minima bona non
 esse posse, nisi ab illo, a quo sunt omnia bona, hoc est,
 Deo. Et paulo post, Virtutes, inquam, quibus recte
 vivitur, magna bona sunt: species autem quorumli-
 bet corporum, sine quibus recte vivi potest, minima
 bona sunt: potentiæ vero animi, sine quibus recte
 vivi non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo
 malè utitur: cæteris autem bonis, id est, mediis et
 minimis, non solum bene, sed etiam male quisque
 uti potest. Et ideo virtute nemo malè utitur; quia
 opus virtutis est bonus usus istorum, quibus etiam
 non bene uti possumus: nemo autem bene utendo,
 male utitur. Quare abundantia et magnitudo boni-
 tatis Dei, non solum magna, sed etiam media et mi-
 nima bona esse præstitit. Magis laudanda est bonitas
 ejus in magnis, quam in mediis; et magis in mediis,
 quam in minimis bonis: sed magis in omnibus,
 quam si non omnia tribuisset. Et alio loco, Tu tan-
 tum, inquam, pietatem inconcussam tene, ut nullum
 tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel quoquo

modo cogitanti occurrat, quod non sit ex Deo. Itemque alio loco dixi: Sed quoniam non sicut sponte homo cecidit, ita etiam sponte surgere potest; porrectam nobis desuper dexteram Dei, id est, Dominum nostrum Jesum Christum, firma fide teneamus.

V. Et in libro tertio, cum dixissem illud, quo et Pelagium de meis opusculis usum fuisse commemoravi, Quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem, caveri igitur potest, continuo secutus adjunxi, Et tamen etiam per ignorantiam facta quædam improbantur, et corrigenda judicantur; sicut in divinis auctoritatibus legimus: ait enim Apostolus, « Misericordiam consecutus sum, quia ignorantans feci¹; » ait et Propheta, « Delicta juventutis meæ et ignorantiae meæ ne memineris². » Sunt etiam necessitate facta improbanda, ubi vult homo recte facere, et non potest. Nam unde sunt illæ voces: « Non enim quod volo, facio bonum, sed quod odi malum, hoc ago³? » Et illud: « Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non⁴? » Et illud: « Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem⁵, » hæc enim invicem adversantur, ut non ea quæ vultis, faciatis? Sed hæc omnia hominum sunt ex illa mortis damnatione venientium. Nam si non est ista pœna hominis, sed natura; nulla ista peccata sunt: Si enim non receditur ab eo modo, quo naturaliter factus est, ita ut melius esse non possit; ea quæ debet facit, cum hæc facit: Si autem bonus homo esset, si aliter esset; nunc autem quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate, ut

¹ 1 Tim. i, 13. — ² Psal. xxiv, 7. — ³ Rom. vii, 15. — ⁴ Ibid. 18. —
⁵ Galat. v, 17.

bonus sit, sive non videndo qualis esse debeat, sive videndo et non valendo esse, qualem se debere esse videt: pœnam istam esse quis dubitet? Omnis autem pœna, si justa est, peccati pœna est, et supplicium nominatur: Si autem injusta pœna est, quoniam pœnam esse nemo ambigit; injusto aliquo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotentia Dei et justitia dubitare dementis est, justa hæc pœna est, et pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam injustus dominator, aut surripere hominem potuit velut ignorantem Deo, aut extorquere invito, tanquam invalidiori, vel terrendo vel confligendo, ut hominem injusta pœna cruciaret. Relinquitur ergo ut hæc pœna justa de damnatione hominis veniat. Et alio loco, Approbare, inquam, falsa pro veris ut erret invitus, et resistente atque torquente dolore carnalis vinculi, non posse a libidinis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed pœna damnati. Cum autem de libera voluntate recte faciendi loquimur, de illa scilicet, in qua homo factus est, loquimur.

VI. Ecce tam longe antequam Pelagiana hæresis extitisset, sic disputavimus, velut jam contra illos disputaremus. Cum enim omnia bona dicerentur ex Deo, id est, et magna, et media, et minima: in mediis quidem bonis invenitur liberum voluntatis arbitrium, quia et male illo uti possumus; sed tamen tale est, ut sine illo recte vivere nequeamus. Bonus autem usus ejus jam virtus est, quæ in magnis reperitur bonis, quibus male uti nullus potest. Et quia omnia bona, sicut dictum est, et magna, et media, et minima ex Deo sunt; sequitur, ut ex Deo sit etiam bonus usus liberæ voluntatis, quæ virtus est, et in magnis numeratur bonis. Deinde dictum est, ex

qua miseria peccantibus justissime inflictæ, liberet Dei gratia, quia sponte homo, id est, libero arbitrio cadere potuit, non etiam surgere: ad quam miseriam justæ damnationis pertinet ignorantia et difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio nativitatis suæ; nec ab isto malo quisquam, nisi Dei gratia liberatur: quem miseriam Pelagiani nolunt ex justa damnatione descendere, negantes originale peccatum: quamvis ignorantia et difficultas, etiamsi essent hominis primordia naturalia; nec sic culpandus, sed laudandus esset Deus, sicut in eodem tertio libro disputavimus. Quæ disputatio contra Manichæos habenda est, qui non accipiunt Scripturas sanctas Veteris Instrumenti, in quibus originale peccatum narratur; et quidquid inde in litteris Apostolicis legitur, detestabili impudentia immissum fuisse contendunt a corruptoribus scripturarum, tanquam non fuerit ab Apostolis dictum. Contra Pelagianos autem hoc defendendum est, quod utraque Scriptura commendat, quam se accipere profitentur. Hoc opus sic incipit: *Dic mihi, quæso te, utrum Deus non sit auctor mali.*

CAPUT X.

De Genesi adversus Manichæos libri duo.

I. JAM vero in Africa constitutus, scripsi duos libros *de Genesi contra Manichæos*. Quamvis enim in superioribus libris quidquid disputavi, unde ostenderem Deum summe bonum et immutabilem creatorem esse omnium mutabilium naturarum, nec ullam esse naturam malam, sive substantiam, in quantum natura est atque substantia, adversus Manichæos nostra invigilaret intentio: isti tamen duo libri apertissime adversus eos editi sunt in defensionem veteris Legis, quam vehementi studio vesani erroris oppugnant. In primo ab eo quod scriptum est, «In principio fecit Deus cœlum et terram¹,» donec septem peraguntur dies, ubi legitur Deus requievisse in die septimo. In secundo autem ab eo quod scriptum est, «Hic liber creaturæ cœli et terræ²,» donec Adam et mulier ejus dimissi sunt de paradiso, et custodia posita est ligno vitæ. Deinde in fine libri errori Manichæorum fidem catholicæ veritatis opposui, quid illi dicant, et nos quid dicamus, breviter aperteque complectens.

II. Quod vero dixi, *Illud autem lumen non irrationabilium avium oculos pascit, sed pura corda eorum, qui Deo credunt, et ab amore visibilium rerum et temporalium se ad ejus præcepta implenda convertunt, quod omnes homines possunt, si velint;*

¹ Gen. 1, 1. — ² Id. 11, 4.